

bibliotheek- & archief gids

INHOUD

M. Storms Heb je Vlabilodoc al gezien ?	147
H. van de Sompel en D. Vandebulcke De Collectieve Catalogus België (CCB) : het testproject	151
D. van Boxem Conspectus	171
J. Braeckman Information Retrieval en Artificiële Intelligentie : een relatie in beweging	181
J. van Borm België en het EG-Actieplan voor bibliotheken (1990-1994)	195
S. F. M. Plantinga Aspecten van dienstverlening in Nederlandse archieven, in het bijzonder in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag	203
W. Buntinx Dienstverlening in de leeszalen van de Vlaamse Rijksarchieven in het bijzonder in het Rijksarchief te Gent	210
G. Degueldre Leeszaalwerk en dienstverlening in het Antwerpse Stadsarchief	223
R. van Passen Ervaringen van een leeszaalbezoeker	228
G. Kwanten Nawoord	241
Kroniek (P. Reyniers, Th. Boeckx)	244
Recensies (G. Ruebens, E. Heidbuchel)	252
Abstracts	255

jaargang 66 1990/2

ISSN 0772-7003

op het gebied van het archief-, bibliotheek- en documentatiewezen, alsook een schets van de belangrijkste bibliotheektypen.

Het resultaat is echter meer dan een adressenverzameling. Hoewel de gids geen aanspraak maakt op volledigheid en een aantal instellingen een onvolledige of slordig ingevulde vragenlijst terugstuurden, geeft Vlabidoc een erg gedetailleerde momentopname van het documentaire informatiewezen in Nederlandstalig België. Dank zij het samenstellen van de gids werden tal van basisgegevens voor verder onderzoek verzameld. Een grondige analyse zou de kennis van de sector aanzienlijk verhogen en beleidsondersteunend kunnen werken. We denken hier aan volgende vragen : bestaan er significante verschillen in dienstverlening tussen de bibliotheeksectoren ? Zijn er achtergestelde gebieden inzake documentaire dienstverlening ? enz. Verder onderzoek dringt zich dan ook op. De basis is evenwel gelegd. De gids is er en kan inmiddels zijn nut bewijzen als handig werkinstrument.

Marc STORMS
Coördinator VLABIDOC-project
VVBAD-stafmedewerker

De Collectieve Catalogus België (CCB) : het testproject

Herbert VAN DE SOMPÉL °
Dirk VANDENBULCKE °°

1. INLEIDING

We wensen hier een beschrijving te geven van het project dat leidde tot de publikatie van de *Collectieve Catalogus van België* op CD-ROM. Deze realisatie kaderde in het actieplan *Geautomatiseerde informatieuitwisseling tussen bibliotheken* (1987-1988) van de Conferentie der Universitaire Hoofdbibliothecarissen en werd gerustgesteund door het N.F.W.O. Het prestigieuze actieplan bestond uit vier luiken : een CD-ROM-studie, een CD-ROM-pilootproject, de interlinking van geautomatiseerde bibliotheeksysteem, en het on-line ter beschikking stellen van *Antelope*, de Belgische gezamenlijke tijdschriftencatalogus. De bibliotheken van het Belgische wetenschappelijke Dobis/Libis-netwerk namen het CD-ROM-onderdeel voor hun rekening. De interlinking werd bestudeerd door de VUB, terwijl de UIA het Antelope-project behandelde. Dit artikel behandelt het CD-ROM-pilootproject. De doelstelling binnen dit project was tweeledig : enerzijds het verwerven van CD-ROM-technische kennis en anderzijds de realisatie van een bruikbaar CD-ROM-project.

2. DE COLLECTIEVE CATALOGUS BELGIË

De *Collectieve Catalogus België* (verderop *CCB* genoemd) is de naam voor een CD-ROM-catalogus die titelbeschrijvingen en vindplaatsen bevat van boeken die begin 1989 in het bezit waren van Belgische universitaire en speciale bibliotheken. Deze catalogus geeft een overzicht van de boeken waarvoor in de bibliotheken machineleesbare titelbeschrijvingen bestaan en is in die zin zeker geen volledige bezitscatalogus van alle deelnemende bibliotheken. De idee van de

° Systeembibliothecaris, Centrale Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent, Rozier, 9000 Gent.

°° Behaalde de graad van licentiaat Informatica (RUG) met een eindverhandeling over de ontwikkeling van de CCB-toepassing.

aanmaak van een collectieve catalogus voor monografieën is jaren geleden binnen de Conferentie der Universitaire Hoofdbibliothecarissen gegroeid en werd al geconcretiseerd in de realisatie van gezamenlijke microfichecatalogi van het Belgische wetenschappelijke boekenbezit. Deze fiches stonden bekend onder de naam *Collectieve Catalogus op Titel* (CCT) omdat ze opvraagbaar waren op het eerste beduidende titelwoord. De CCT werd gebruikt voor de snelle lokalisering van boeken binnen de Belgische context.

Gezien de beperkte opzoekmogelijkheden van de microfiche-edities werd de CCT in wezen enkel gebruikt door bibliotheekpersoneel of ervaren lezerspubliek. In ieder geval dienden bij consultatie voldoende titelgegevens beschikbaar te zijn om via de CCT tot resultaten te komen. Uitgaande van een gekende titel werd een exemplaar van het boek in België gezocht en via het interbibliotheccaire leenverkeer aangevraagd.

De Conferentie der Universitaire Hoofdbibliothecarissen formuleerde binnen het project *Geautomatiseerde informatie-uitwisseling tussen bibliotheken* de wens om de CCT als CD-ROM-pilootproject aan te pakken. Parallel met deze ontwikkeling binnen de Conferentie liep in het Belgische wetenschappelijke Dobis/Libis-bibliotheeknetwerk al een studie voor de realisatie van een „public access”-opvragingsmogelijkheid van de Dobis/Libis-databank via CD-ROM. Het lag bijgevolg in de lijn van de verwachtingen om de realisatie van het CCB-project toe te wijzen aan de Dobis/Libis-bibliotheken. Vooral de Katholieke Universiteit Leuven en de Rijksuniversiteit te Gent zouden de verantwoordelijkheden op zich nemen. Van bij het begin was het voor de projectbeheerders duidelijk dat de omschakeling van microfiche naar CD-ROM zeer belangrijke repercussies had: niet enkel zou een CD-ROM-versie verschillende zoeksleutels kunnen aanbieden (titelwoorden, auteurs enz.), maar bovendien zou de doelgroep voor het produkt breder moeten worden gezien. De CCB zou een public-access toepassing kunnen worden die meer te bieden heeft dan een oplossing voor de vraag „gegeven een titel, gezocht een Belgisch exemplaar”: een ruim lezerspubliek zou via de toepassing een antwoord moeten krijgen op de vraag „welk boek kan ik waar consulteren in dit verband”.

3. DE REALISATIE VAN DE CCB

In de realisatie van de CCB-CD-ROM zijn diverse facetten te onderscheiden:

- het verzamelen van de magneetbandgegevens;
- de keuze van een CD-ROM-producent;
- de eigenlijke CD-ROM-realisatie.

Deze aspecten worden hierna verder belicht.

4. HET VERZAMELEN VAN DE GEGEVENS

Het verzamelen van de gegevens betekende de centralisatie van de magneetbandgegevens op een mainframecomputer en het uitvoeren van een kwaliteitscontrole van de toegeleverde gegevens. Gezien de meeste deelnemende instellingen beschikten over programmatuur die de machineleesbare titelbeschrijvingen, zoals ze aanwezig waren op hun respectievelijke geautomatiseerde bibliotheeksystemen, kon wegschrijven in CCT-formaat — zoals gebruikt bij de microfiche-edities van de gezamenlijke catalogus — werd er door de Conferentie der Universitaire Hoofdbibliothecarissen op aangedrongen dit formaat slechts in lichte mate te wijzigen. Dit zou programmatiewerk in de verschillende instellingen vermijden en dus garant staan voor een snelle toelevering van de gegevens. Bijgevolg werd tijdens een technische vergadering in de Koninklijke Bibliotheek (februari 1988) afgesproken het vaste-lengte-recordformaat van weleer te behouden en slechts een beperkte kartaerset te gebruiken. De overeengekomen recordstructuur is opgenomen in tabel 1.

Tabel 1.

Recordstructuur.

Zone	Posities	Inhoud
1	1-5	Instelling
2	6-20	Computer nummer
3	21-160	Titel
4	161-230	Auteurs
5	231-245	Volume-aanduiding
6	246-260	Publikatiedatum
7	261-270	Editie-aanduiding
8	271-309	Ligplaatsnummer
9	310	Uitleenstatus

Hoewel de afspraken duidelijk op papier waren gebracht, bleek het na een eerste evaluatie van de ingestuurde magneetbanden toch nodig om sommige instellingen opnieuw te contacteren met het verzoek de overtredingen tegen het afgesproken formaat te herstellen. Verschillende instellingen leverden nieuwe magneetbanden en bij een aantal daarvan bleven de fouten ongewijzigd of waren nieuwe fouten binnengedrongen. Na reëvaluatie werden deze euvels — op aandringen

van de Conferentie der Hoofdbibliothecarissen — door de vingers gezien en werd slechts één magneetband geweigerd.

Tabel 2 geeft een overzicht van het aantal titelbeschrijvingen dat door de verschillende instellingen werd geleverd voor opname in de CCB-catalogus. In de tabel wordt een splitsing gemaakt tussen Dobis/Libis-instellingen en niet-Dobis/Libis-instellingen. Die splitsing komt overeen met de uiteindelijke spreiding van de gegevens over de 2 CCB-schijven.

Tabel 2
Aantal titelbeschrijvingen per instelling.

Dobis/Libis-Instellingen Disk 1	Titel-beschrijvingen	Niet-Dobis/Libis-Instellingen Disk 2	Titel-beschrijvingen
KUL	1.063.226	Kon. Bib.	94.534
KADOC	45.598	Queteletfonds	105.986
ABB/BB	35.110	UCL	191.799
UFSAL	53.485	UIA	139.308
RUG	94.538	UFSIA	242.562
IBM	11.400	RUCA	33.849
IHE	7.616	UELg	241.105
FUNDP	90.112	ULB	31.902
UCL	25.351	VUB	152.808
BPB	5.103		
Subtotaal	1.431.539	Subtotaal	1.233.853
		Totaal	2.665.392

5. KEUZE VAN EEN PRODUCENT

Ondertussen werd ook gezocht naar een producent die in staat zou zijn een gegevensbank van dergelijke omvang te verwerken. Hierbij werd enkel uitgekeken naar potentiële producenten in de Benelux, voornamelijk omdat werd ingezien dat zeer nauwe samenwerking tussen de producent en de opdrachtgever vereist zou zijn om het project tot een goed einde te brengen. Afstands- en taalproblemen dienden bijgevolg vermeden te worden. Er werd gedacht aan Pica, Ebsco, Borsu, Bureau Marcel van Dijk en Orda-B. Hoewel Pica een „public access”-realisatie op CD-ROM kon voorleggen, wezen verschillende factoren

erop dat ze over onvoldoende ademruimte beschikten om — naast de brede waaier aan bibliothecologische dienstverlening waarvoor zij permanent instaan — ook de realisatie van de CCB-CD-ROM-toepassing op zich te nemen. Ebsco liet al zeer vlug niets meer van zich horen en uiteindelijk kwamen enkel de drie laatste firma's in aanmerking.

Na twee offerterondes viel de keuze op Orda-B die voorstelde de CCB te realiseren met het Quantum Leap indexering- en opzoekingspakket waarop ze een licentie hadden genomen. Dit zou de mogelijkheid bieden de bestaande opzoekingssoftware „zonder meer” over te nemen en alle aandacht toe te splitsen op het ontwerp van een „public access”-gebruikersinterface voor gegevensopvraging. Verder werd met Orda-B een formule overeengekomen waarbij zij niet enkel optrad als CD-ROM-producent, maar bovendien als uitgever van de CD-ROM-toepassing. De instellingen die titelbeschrijvingen leverden voor opname in de CCB-gegevensbank, kregen binnen deze afspraak de CD-ROM-schijven tegen sterk verminderde prijzen aangeboden.

6. DE CD-ROM-REALISATIE

Bij de eigenlijke realisatie van de CCB-toepassing moesten verschillende hindernissen worden genomen. Een grondige beschrijving van problemen en oplossingen ligt buiten de doelstelling van deze uiteenzetting. Niettemin verdienen volgende aspecten bijzondere aandacht :

- het ontwerp en de programmatie van de gebruikersinterface ;
- de optimalisatie van de functionaliteit met betrekking tot zoeken en bladeren ;
- de voorbehandeling van de magneetbandgegevens ;
- de capaciteits- en performantieproblematiek.

6.1. Ontwerp en programmatie van de gebruikersinterface voor de CCB

Zoals eerder vermeld, werd bij de conceptie van de CCB-toepassing onmiddellijk gedacht aan de verruiming van de doelgroep voor het gebruik van de gezamenlijke catalogus ten opzichte van de gebruikersgroep van de microfiche-edities, die nagenoeg uitsluitend uit gespecialiseerd personeel bestond. Om dergelijke verbreding tot stand te brengen moest bijzondere aandacht worden geschonken aan de gebruikersinterface die dienst doet als communicatieplatform tussen de gebruiker en de gegevens. Die gebruikersinterface is wellicht de meest kritische factor bij de conceptie van een geautomatiseerde toepassing die door een groot publiek geaccepteerd dient te worden. De naam die dergelijke gebruikersinterfaces doorgaans krijgen, behoort tot de actieve woord-

denschat binnen het bibliotheekwezen : de „public access”-gebruikers-interface.

Bij de conceptie van de gebruikersinterface voor de ondervraging van de CCB-catalogus werd rekening gehouden met de richtlijnen zoals die gegeven worden door internationaal gerespecteerde specialisten en werden tal van gebruikersinterfaces voor consultatie van bibliografische gegevensbanken (zowel CD-ROM als on-line) grondig bestudeerd. Uiteindelijk werd een antwoord geformuleerd op het grote „gebruikersvriendelijkhedsvraagstuk” waarin speciale aandacht uitging naar :

- een sobere en strakke vormgeving van de schermen ;
- de koppeling van één en dezelfde actie aan het gebruik van één en dezelfde toets ;
- de beschikbaarheid van hulp op verschillende niveaus ;
- een logisch verband tussen de schermopeenvolging en de gegevensstructuur ;
- een invulscherf met vooraf vastgelegde Booleaanse zoekmogelijkheden.

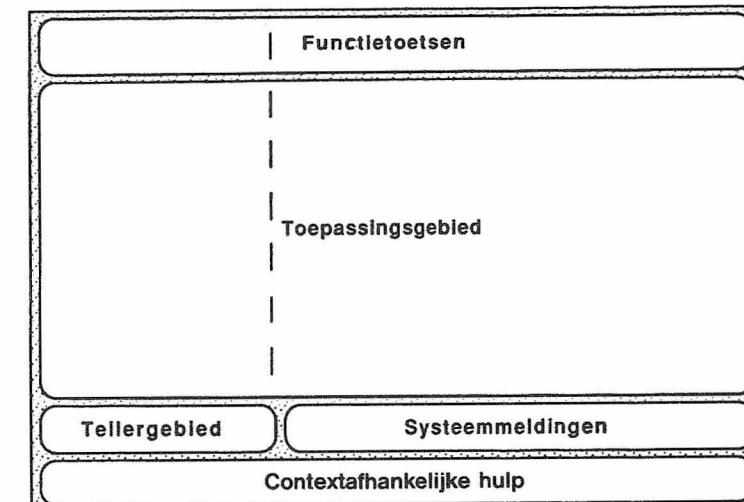
6.1.1. Vormgeving van de schermen

Er werd bij de conceptie van de vormgeving van de schermen bewust gekozen voor soberheid en strakheid als tegengewicht voor de (al te) hippe personal computerapplicaties die ons sedert geruime tijd bestormen. Neervallende ikonen, aanzwellende en gesuperponeerde vensters werden bewust achterwege gelaten vanuit de overtuiging dat ze de leesbaarheid van een scherm niet ten goede komen en reeds na korte consultatietijd als hinderlijk ervaren kunnen worden.

Figuur 1 geeft een beeld van de schermindeling. Alle schermen werden op eenzelfde manier in vertikale richting onderverdeeld : het bovenste gebied toont de (belangrijkste) functietoetsen, het middenste deel is het toepassingsgebied, daaronder het tellergebied en een gebied voor systeemmeldingen. Het tellergebied bevat een aanduiding over het aantal gevonden documenten, het rangnummer of het aantal exemplaren van het document waarop gepositioneerd wordt. Aan de onderkant van het scherm werd plaats voorbehouden voor contextafhankelijke richtlijnen.

Ook in horizontale richting werd het scherm strak onderverdeeld. Het linkerdeel van het toepassingsgebied (1/3 van het scherm) werd voorbehouden voor labels, exemplaar informatie en auteursinformatie, terwijl het rechterdeel (2/3 van het scherm) zoektermen, bladerlijsten, titelgegevens, hulp en adressen kan bevatten.

De 1/3- tegen 2/3-verdeling loopt door over de rest van het scherm, scheidt het tellergebied af van het gebied voor systeemmeldingen en vormt de scheiding tussen de aanduiding van functietoets 2 en 3.

Nog te vermelden is dat gestreefd werd naar het plaatsen van eenzelfde soort informatie op eenzelfde plaats van het scherm.

6.1.2. Verband tussen een toets en een actie

Om het leerproces voor het hanteren van de gebruikersinterface te versnellen werd zorg gedragen voor de koppeling van één toets aan één actie : de functietoetsen resulteren overall in dezelfde actie, de Escape-toets brengt de gebruiker altijd één scherm achterwaarts in de gevolgde zoekgang, de pijltjes hebben de beweging naar een vorig of volgend item tot gevolg terwijl de enter-toets voor een vorm van selectie staat. Het gebruik van toetsencombinaties werd vermeden. Bij de koppeling van een actie aan een bepaalde toets werd bovendien zoveel mogelijk rekening gehouden met de facto conventies die in dit verband stilaan zijn gegroeid bij het gebruik van personal computertoepassingen. Zo werd uiteraard naar de F1-functietoets gegrepen om de hulpsfunctie te verzorgen.

6.1.3. Beschikbaarheid van hulp

Om de gebruiker te begeleiden bij zijn opzoeking werd hulpverstrekkende informatie op verschillende niveaus voorzien. In de eerste plaats is er de aanduiding van de beschikbare functietoetsen in de bovenste zone van het scherm (fig. 2). Deze zone geeft enkel de noodzakelijkste toetsen weer, het bestaan van functietoetsen voor drukken,

wegschrijven naar harde schijf of voor het verlaten van de toepassing werd doelbewust verzwegen. Het is geen toeval dat net deze functies ook via een paswoord kunnen worden afgegrendeld.

F 1 HELP	F 2 SEARCH	F 3 SHOWSHORT	F 4 SHOWLONG	F 5 WHERE	F 6 RESTART
-------------	---------------	------------------	-----------------	--------------	----------------

FIG. 2. — Beschikbare functietoetsen.

Een andere vorm van hulp wordt onderaan het scherm gegeven. In het gebied voor contextafhankelijke tips (fig. 3) vinden we een expliciete aanduiding van de werking van de pijltjes, de enter-toets en de escape-toets voor het actieve scherm. Hoewel die actie per genoemde toets steeds dezelfde is en bijvoorbeeld het gebruik van een pijltje een beweging tussen items betekent, kan het item — afhankelijk van het actieve scherm — nu eens een titelbeschrijving zijn, dan eens een exemplaar en nog een andere keer een indexwoord. Dit zal binnen het contextafhankelijke hulpgebied worden aangegeven door het plaatsen van respectievelijk de woorden „documents”, „copies”, „indexes” rechts van de grafische aanduiding voor de pijltjes. Binnen de contextafhankelijke hulp is ook ruimte voorzien voor één variabele aanduiding, waarbinnen een broodnodige tip kan worden weergegeven. Zo verschijnt in dit gebied de aanduiding „a..z move to ...” om duidelijk te maken dat de gebruiker kan herpositioneren in de indexlijst door een alfanumerische invoer te doen.

FIG. 3. — Contextafhankelijke hulp.

Terwijl hoger vermelde hulpaanduidingen het label instant-hulp kunnen meekrijgen, werden ook uitgebreide hulpschermen voorzien. Vanuit elk scherm is — via de F1-functietoets — een contextonafhankelijke lijst opvraagbaar waarin wordt opgesomd over welke topics uitgebreide hulpteksten beschikbaar zijn. In deze bladerlijst kan de gebruiker een selectie maken (fig. 4).

FIG. 4. — Hulpselectie.

6.1.4. Verband tussen schermopeenvolging en gegevensstructuur

Een factor die een belangrijke rol speelt in de aanvaarding van een gebruikersinterface is het verband tussen de gegevensstructuur en de opeenvolging van de schermen. Op het niveau van de zoekactie werden twee schermen voorzien : het invulscherm waar de gebruiker de zoektermen kan inbrengen, en het indexscherm waar hij een lijst van indexterminen kan consulteren en waar hij een term kan selecteren. Het resultaat van een zoekactie is de aanduiding van het aantal treffers in het tellergebied.

Om de resulterende beschrijvingen te bekijken wordt overgesprongen naar het bibliografische niveau. Ook op dit niveau werden twee schermen voorzien : het korte bibliografische informatiescherm dat verschillende zeer korte titelbeschrijvingen samen brengt op één scherm (één lijn is één titelbeschrijving) en het lange bibliografische informatiescherm, dat slechts één titelbeschrijving per scherm aanbiedt.

Wanneer een relevante titelbeschrijving opduikt zal worden overgestapt naar het exemplaarniveau waar de verschillende exemplaren voor een bepaalde bibliografische beschrijving worden opgesomd. Visualiseren van de exemplaargegevens is mogelijk zowel vanuit het korte informatiescherm (via het korte exemplaar-informatiescherm) als vanuit het lange informatiescherm (via het lange exemplaar-informatiescherm). In beide gevallen blijven de voornaamste bibliografische gegevens zichtbaar terwijl doorheen de verschillende exemplaren gebladerd wordt.

De laatste stap is het opvragen van de adresgegevens van de bezittende bibliotheek. Hiervoor werd het adressscherm voorzien, dat alweer bereikbaar is zowel vanuit het korte als vanuit het lange exemplaar-informatiescherm.

Bovendien kan zeer vlot tussen deze verschillende schermen in bewegen worden. Figuur 5 geeft een overzicht van de mogelijkheden en illustreert de hierboven gemaakte gedachtengang.

6.1.5. Invulscherm

Het invulscherm is geconciepeerd als een vooraf geprepareerde Booleaanse zoekactie. Onder mekaar ingevulde termen staan voor een Booleaanse „en” terwijl de horizontale plaatsing van zoektermen een Booleaanse „of” betekent en in één geval een „maar niet”. De keuze voor een invulscherm met vooraf bepaalde Booleaanse combinatiemogelijkheden zorgt er enerzijds voor dat de gebruiker niet eigenhandig moet instaan voor het maken van zijn combinaties, hetgeen de zoekactie eenvoudiger maakt, maar impliceert anderzijds de beperking van het aantal mogelijke combinaties. De ready-made keuze werd — onder

meer — gemaakt op basis van gebruiksstatistieken van de publieke CD-ROM-consultatiemogelijkheid voor de catalogus van de Universitätsbibliothek Bielefeld (tabel 3). Daaruit spreekt de geringe frequentie waarmee een ruim universitair lezerspubliek gebruik maakt van de Booleaanse mogelijkheden die worden aangeboden bij de consultatie van de CD-ROM-catalogus. Uit dezelfde gebruiksstatistieken komt ook een interessante rangschikking van de meest gebruikte toegangspunten naar voren (tabel 4).

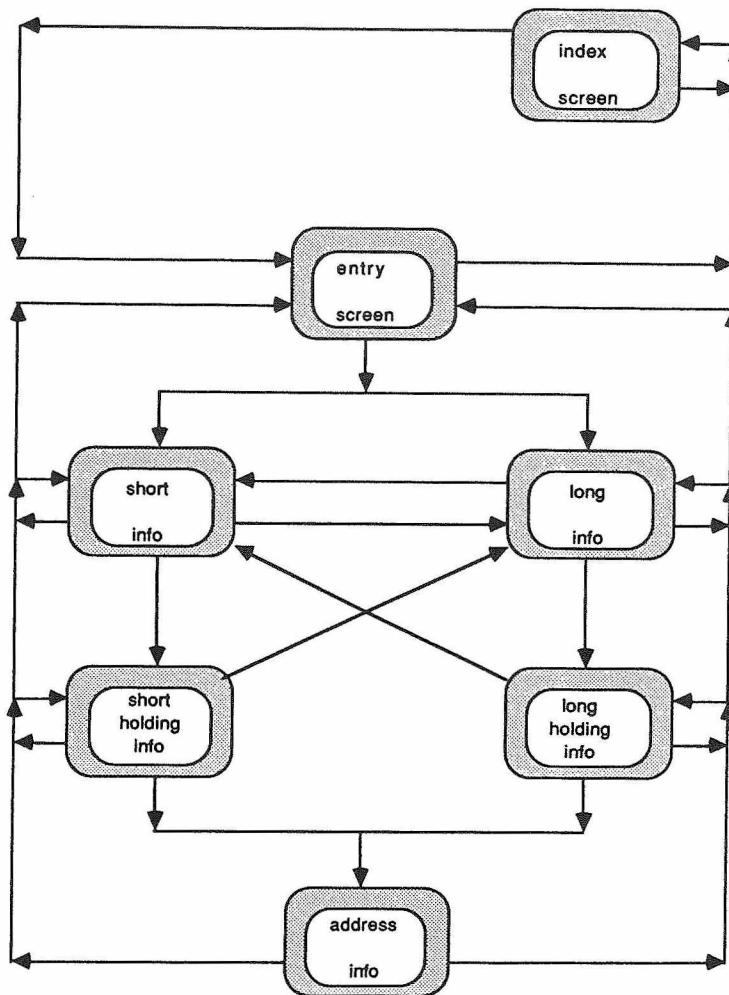

FIG. 5. — Schermopeenvolging.

Tabel 3.
Consultatie van de CD-ROM-catalogus UB-Bielefeld.

Aantal gebruikte combinaties	Frequentie (%)
0	70
1	17
2	7
3	3
4	2
5 en meer	1

Tabel 4.
Meest gebruikte toegangspunten
van de CD-ROM-catalogus
UB-Bielefeld.

Zoekveld	Frequentie (%)
Titelwoord, trefwoord	71
Auteur	23
Volledige titel	3
Ligplaats	2
ISBN/ISSN	1

6.2. Optimalisatie van de mogelijkheden met betrekking tot zoeken en bladeren

Zoals eerder vermeld werd bij de ontwikkeling van de CCB-toepassing gebouwd op de Quantum Leap indexerings- en opzoekingsmodules. Deze modules zijn specifiek ontwikkeld voor het behandelen van full-text gegevensbanken en lenen zich bijgevolg niet zonder meer tot de verwerking van recordgestructureerde gegevens. Daarom werden een aantal kunstgrepen toegepast om de typische recordgestructureerde CCB-gegevensbank te behandelen via het Quantum Leap-pakket. Om een inzicht te krijgen in de gebruikte technieken verduidelijken we vooraf enkele begrippen.

De kern van een werkend CD-ROM-systeem bestaat uit twee aparte modules, de *indexeringsmodule* en de *opzoekingsmodule*. De

input van de indexeringsmodule wordt gevormd door de al dan niet vooraf behandelde gegevensbank, die tijdens het indexatieproces geïnverteerd wordt. De output van de indexeringsmodule omvat één of meer indexbestanden, die via verwijzingen met de originele gegevensbank in verbinding staan. De structuur van de output wordt geconcieerd met het oog op de optimalisering van de antwoordtijden bij consultatie. Sterk veralgemeend kan men stellen dat een indexbestand een opsomming bevat van de woorden die in de gegevensbank voorkomen met naast elk indexwoord onder andere de frequentie van dat woord in de gegevensbank en een adressenlijst die verwijst naar de exacte vindplaatsen van dat indexwoord binnen de gegevensbank. De opzoekingsmodule kijkt na of de door de gebruiker ingevoerde zoekterm(en) (in de gewenste combinatie) in de indexen aanwezig is (zijn) en gaat in geval van positieve respons over tot het ophalen van de gezochte gegevens in het originele bestand (fig. 6).

Alweer veralgemeend beschikken full-text systemen, die bijvoorbeeld gebruikt worden bij het behandelen van encyclopedieën voor CD-ROM-gebruik, intern over slechts één indexbestand. Naast de indexwoorden wordt gecodeerd aangegeven in welke velden van de gegevensbank de indexwoorden voorkomen. Vandaar dat het voor deze systemen eenvoudiger is om na te gaan of een bepaald woord in de gegevensbank voorkomt (staat het woord in de index?) dan om na te gaan of het in een bepaald veld voorkomt (staat het in de index, en zo ja staat het ook in het gevraagde veld?). Daarom bieden full-text-toepassingen doorgaans als standaard-toegangsmogelijkheid de „all fields”-zoekactie aan (zoeken in alle velden tegelijk) en moet een „single-field”-zoekactie (zoeken in een specifiek veld) explicet vermeld worden. Met betrekking tot de bladermogelijkheden bieden deze systemen doorgaans een gecombineerde index aan (indexwoorden afkomstig uit verschillende velden verschijnen door elkaar in de bladerlijst) of sluiten de bladermogelijkheid uit omwille van de verwarringe aanblik.

Andere systemen worden ontwikkeld om de specifieke recordgestructureerde gegevensbanken te behandelen. Deze systemen beschikken doorgaans over verschillende indexbestanden, namelijk één per toegangspunt. Zij antwoorden gemakkelijk op de vraag of een bepaald woord in een bepaald veld voorkomt maar bieden zelden of nooit een „all-fields”-zoekmogelijkheid aan. Met betrekking tot het bladeren zal het duidelijk zijn dat deze systemen in staat zijn gescheiden indexlijsten per toegangspunt aan te bieden.

Zoals eerder vermeld, werd bij de CCB-toepassingen gewerkt met een full-text indexerings- en opzoekingsysteem. Dit betekende concreet :

- de onmogelijkheid om gescheiden bladerlijsten aan te bieden voor de verschillende toegangspunten ;

— de onmogelijkheid om een correcte zoek- en bladeractie op meervoudige termen door te voeren.

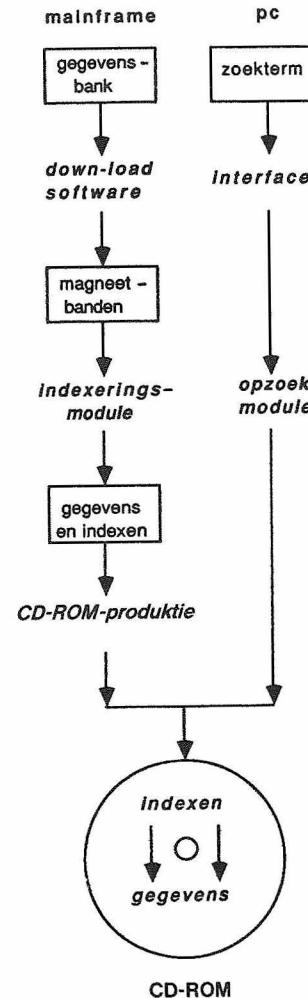

FIG. 6. — CD-ROM-produktie- en consultatietekenen.

6.2.1. Gescheiden bladerlijsten

De bladerlijst die standaard wordt aangeboden door het Quantum Leap-pakket toont een gecombineerde index waarbij de indexwoorden die overeenkomen met het gekozen zoekveld visueel geaccentueerd worden. De gecombineerde index op zich bleek binnen het kader van

een „public access”-toepassing erg verwarring te werken. Dit werd bevestigd door het feit dat verschillende Amerikaanse CD-ROM „public access”-catalogi die gebouwd zijn op full-text-systemen helemaal geen bladermogelijkheid aanbieden : liever niet bladeren dan gecombineerd bladeren heet het daar. Bovendien kon omwille van de omvang van de CCB-gegevensbank de afstand tussen twee indexwoorden corresponderend met eenzelfde toegangspunt gemakkelijk honderd indexwoorden worden, hetgeen zeer veel nutteloos geblader tot gevolg zou gehad hebben.

Om de oplossing te illustreren die binnen de CCB-toepassing werd voorgesteld wordt in het linkerdeel van tabel 5 een gecombineerde indexlijst getoond. Hierbij zijn „debiel, engte, klos, zout” titelwoorden en zijn „Debuck, Fromant, Janssens, Zorro” auteursnamen. Tijdens de voorbehandelingsfase van de CCB-gegevens kregen alle termen een karakterprefix. Dit resulteerde in een gesegmenteerde indexlijst zoals getoond in het rechterdeel van tabel 5. Door de gebruiker bij consultatie van deze bladerlijst in het gepaste segment te positioneren (auteurszone, titelwoordenzone) en door het eerste karakter van de termen onzichtbaar te maken, ontstond meteen de mogelijkheid om een zinvolle bladerlijst aan te bieden.

Tabel 5.

Indexlijsten.

Gecombineerde Indexlijst	Gesegmenteerde Indexlijst
debiel	&debiel
debuck	&engte
engte	&klos
fromant	&zout
janssens	&debuck
klos	&fromant
zorro	&janssens
zout	&zorro

6.2.2. Zoeken en bladeren bij meervoudige termen

Een ander gevolg van de full-text-opzoekingsstructuur van het Quantum Leap-pakket heeft betrekking op het realiseren van een correcte opzoeking voor meervoudige termen, bijvoorbeeld auteursna-

men. Dit illustreren we best aan de hand van volgend voorbeeld. Via een standaard full-text-indexeringsmethode zou de auteursnaam „Van der Slagmulders, Bert” aanleiding geven tot het aanmaken van volgende toegangspunten :

index(van)
index(der)
index(slagmulders)
index(bert)

Enerzijds betekent dit dat in de bladerlijst voor auteurs geen meervoudige namen zouden voorkomen, maar anderzijds ook dat

index(van)
index(der)

al zeer vlug stopwoorden zouden worden, gezien ze de limietfrequentie zouden overschrijden. Een opzoeking naar „van der slagmulders” zou de „van” en „der” typeren als stopwoorden zonder meer, zodat de resultatenlijst er als volgt zou kunnen uitzien :

De Slagmulders
Van Slagmulders
Van de Slagmulders
Van der Slagmulders

Om dit te vermijden werden bij de CCB-toepassing alle auteursnamen als een blok geïndexeerd. Dit betekent dat (op een kunstmatige manier) het toegangspunt :

index(vander slagmulders, bert)

werd aangemaakt in plaats van de hoger vermelde indextoegangen. In combinatie met de verdoken automatisch rechts getrunceerde opzoeking die in het auteursveld gebruikt werd, resulteert dit in een correcte opzoeking op auteursnaam én in een mogelijkheid om een bladerlijst voor auteurs aan te bieden waarin ook meervoudige namen voorkomen.

Full-text-opzoekingsmethodes bieden anderzijds de mogelijkheid om aan de hand van de zoekterm „slagmulders” (onder andere) de auteur „Van der Slagmulders, Bert” te lokaliseren in de gegevensbank. Door de aanmaak van de index(van der slagmulders, bert) in plaats van de gebruikelijke index(van), index(der), index(slagmulders) ging deze mogelijkheid evenwel verloren. Daarom werden de meervoudige auteursnamen gepermuteerd en gaf de auteursnaam „Van der Slagmulders, Bert” aanleiding tot de aanmaak van de toegangspunten

index(van der slagmulders, bert)
 index(der slagmulders, bert/van)
 index(slagmaulders, bert/van der).

Op deze manier resulteert de opzoeking op „Slagmulders” terug in de lokalisering van de auteur „Van der Slagmulders, Bert”.

6.2.3. Bereikte functionaliteit met betrekking tot zoeken en bladeren

Om een evaluatie te maken van de functionaliteit die binnen de CCB-toepassing werd bereikt, is in tabel 6 een overzicht opgenomen van de functionaliteit zoals die geboden wordt binnen andere beschikbare softwares voor consultatie van bibliotheekcatalogi op CD-ROM. De laatste kolom behandelt de CCB-toepassing. Deze tabel bevat ter illustratie ook items, die buiten het kader van de besprekking van de zoek- en bladerproblematiek vallen. Volgende afkortingen komen voor :

BL/BN	: British Library/Bibliothèque de France test CD-ROM
BIEL	: Publikumskatalog Universität Bielefeld, eerste versie
PICA	: Pica testcatalogus
AUTO	: Autographic's Impact
BROD	: Brodart's LePac
GRC	: GRC's Laser Guide
LSSI	: LSSI's Spectrum 2000
MARC	: Marcive's Marcive PAC

De actie vermeld als „zoekgebied vooraf beperken” werd nog niet besproken en is ook niet zonder meer duidelijk. Ze wijst op de mogelijkheid om het werkgebied vóór een consultatie te beperken tot een subset van de gegevensbank. Zo bijvoorbeeld kan men in bepaalde toepassingen de zoek- en bladerfuncties beperken tot een subset van de catalogus. Dat subset wordt gevormd door restricties op bezittende bibliotheek, publikatiedatum, taal van de publikatie, ...

6.3. Voorbehandeling van de gegevens

Uit voorgaande besprekking zal duidelijk zijn dat de toegeleverde CCB-magneetbanden een belangrijk aantal bewerkingen dienden te ondergaan alvorens deze als input voor de indexatiemodule dienst konden doen. Deze bewerkingen waren :

- het uitvoeren van specifieke veldbewerkingen in functie van de gewenste zoek- en bladermogelijkheden, zoals hierboven besproken ;
- het omzetten van het CCB-recordformaat naar een formaat dat interpreteerbaar was door Quantum Leap ;

— het herkennen van identieke beschrijvingen binnen de gegevens afkomstig van één geautomatiseerd systeem, aan de hand van het computernummer.

Tabel 6

Functionaliteit bij diverse softwaresystemen voor consultatie van bibliotheekcatalogi.

ACTIE	BL/BN	BIEL	PICA	AUTO	BROD	GRC	LSSI	MARC	CCB
„all fields” zoeken	—	—	—	X	—	X	—	X	—
„single field” zoeken	X	X	X	X	X	X	X	X	X
woorden in volgorde zoeken	—	—	—	—	—	X	—	—	X
rechts trunceren	X	X	X	—	X	X	X	X	X
links trunceren	—	—	—	—	—	—	—	—	—
in 't midden trunceren	X	X	—	—	X	X	X	—	X
Booleaanse EN	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Booleaanse OF	X	X	X	—	X	X	X	X	X
Booleaanse MAAR NIET	X	X	—	—	—	X	X	X	X
bladeren	X	X	X	X	X	—	X	—	X
bladeren meervoudige term	X	X	—	X	X	—	—	—	X
bladeren in permutaties	—	—	—	—	—	—	—	—	X
consultatie in menu mode	X	X	X	X	X	X	X	X	X
consultatie commando mode	X	X	—	—	—	—	—	—	—
zoekgebied vooraf beperken	—	—	—	—	—	X	—	—	—
wegschrijven naar schijf	X	X	X	X	—	—	X	X	X
drukken	X	X	—	X	X	X	X	X	X
1 toets = 1 actie	X	X	X	—	X	X	—	X	X
gebruikersstatistieken	—	X	—	—	—	X	—	—	—

6.4. Capaciteits- en performantieproblematiek

Hoewel men de opslagcapaciteit van een CD-ROM-schijf met zijn 640 Mbyte bruikbare ruimte op zijn zachtst respectabel kan noemen, stelde de omvang van de CCB-gegevensbank ernstige problemen met betrekking tot opslagcapaciteit en performantie. Van bij de aanvang van het project was het duidelijk dat 640 Mbyte ontoereikend zou zijn om de gegevens te stockeren gezien geen gebruik kon gemaakt worden

van compressietechnieken. Gedurende de conceptie en de programmatie van de toepassing werden volgende toegangspunten voorzien :

Volledige titel, Titelwoorden, Auteurs, Ligplaatsnummers

Na een aantal indexatietests op significante subsets van de CCB-gegevensbank bleek al gauw dat twee CD-ROM-schijven onvoldoende zouden zijn om de gegevens samen met al deze indexen te stockeren. De keuze werd toen gemaakt om de collectie tot twee schijven te beperken en bijgevolg een toegangspunt te schrappen. In de afwerkingsfase van het project werden de CCB-gegevens door de indexatiemodule gestuurd met als bedoeling de aanmaak van drie toegangspunten. De indexatiefase duurde ongeveer 8 weken. Bij simulatie van de CD-ROM-toegangstijden op de resulterende structuur bleek de performantie onaanvaardbaar te zijn ten gevolge van de omvang van het indexbestand. De enige manier om de CCB-toepassing bruikbaar te maken voor het publiek was het inkorten van het indexbestand en bijgevolg het schrappen van nog een toegangspunt. Uiteindelijk bleven als toegangspunten over :

Titelwoorden, Auteurs

7. BESLUIT

Als besluit zou een evaluatie van het CCB-testproject niet misplaats zijn. Die evaluatie zou kunnen beperkt worden tot het nagaan of de projectdoelstellingen werden gerealiseerd. Zoals we in het begin aanstipten, waren deze doelstellingen enerzijds het verwerven van kennis met betrekking tot technieken en procedures zoals die in de CD-ROM-wereld worden gehanteerd en anderzijds de realisatie van een bruikbaar CD-ROM-produkt. Het antwoord op beide vragen spreekt voor zich. Door het intense contact — tussen de industrie en de universiteiten — dat binnen de realisatiefase van de CCB-toepassing werd aangehouden, is er een uitgebreide uitwisseling van know-how gebeurd tussen de projectbeheerders en de producent. Door de ruime verspreiding van de CCB-toepassing in het Belgische bibliotheekmilieu, op zich een aanduiding voor de bruikbaarheid van de realisatie, is inmiddels ook een basis aan CD-ROM-technische kennis doorgedrongen tot de verschillende lagen van de bibliotheekstructuren. En door de publieke opstelling van de toepassing in verschillende druk bezochte bibliotheken zijn veel eindgebruikers voor het eerst geconfronteerd met het CD-ROM-medium. Op deze manier heeft de CCB er in zekere mate ook voor gezorgd dat de Belgische bibliotheekwereld CD-ROM stilaan als een vertrouwd medium zal gaan beschouwen.

Een evaluatie kan evenwel ruimer gezien worden en een studie omtrent de aanvaarding van de gebruikersinterface van de CCB-toepassing door het publiek kan hiervan een interessant onderdeel vormen. Gezien het voor de auteurs evenwel onmogelijk is dit aspect op een objectieve manier te benaderen kan dergelijke evaluatie binnen de context van deze uiteenzetting niet opportuun genoemd worden.

Wel is recentelijk een projectevaluatie gebeurd door de nationale Conferentie der Hoofdbibliothecarissen. Geresumeerd kan gesteld worden dat besloten werd om verder op nationaal vlak met CD-ROM in zee te gaan en dat de projectbeheerders van het CCB-testproject werden aangeduid als beheerders van de realisatie van een nieuw CD-ROM-produkt dat gekenmerkt zal worden door :

- een periodieke publikatie ;
- een verhoogde kwaliteit van de bibliografische gegevens ;
- de opname van boeken en tijdschriften in de catalogus ;
- het streven naar de plaatsing van de gegevensbank op 1 CD-ROM-schijf.

De projectbeheerders zijn inmiddels opnieuw van start gegaan.

Literatuur

- BILLS, G. L. en HELGERSON, L. W., *CD-ROM Public Access Catalogs : database creation and maintenance*, in : *Library Hi Tech*, 6 (1988) 1, p. 67-86.
BILLS, G. L. en HELGERSON, L. W., *User interfaces for CD-ROM PACs*, in : *Library Hi Tech*, 6 (1988) 2, p. 73-115.
BINDER, W., *Der Publikumskatalog der Universitätsbibliothek Bielefeld : da erste deutsche Bibliotheksprojekt für Datenspeicherung auf CD-ROM*, in : *ABI-Technik*, 8 (1988) 1, p. 8-11.
BINDER, W., KEMMINER, J., SUMANN, F., *CD-ROM und online-Publikumskataloge für Bibliothek*, in : *ABI-Technik*, 8 (1988) 2, p. 107-120.
BOECKX, T., *CD-ROM en bibliotheek : een ROMance in wording ?*, overdruk uit : *Het oude en het nieuwe boek, de oude en de nieuwe bibliotheek*, Pelckmans Kapellen, 1988, p. 621-638.
BRODIE, M., *Planning for the introduction of CD-ROM at the University of Technology Sydney*, in : *LASIE*, 18 (1988) 6, p. 149-164.
DESMARAIS, N., *CD-ROM Public Access Catalogs : A Bibliography*, in : *CD-ROM Librarian*, November/December 1989, p. 26-31.
EPLER, D. M. en CASSELL, R. E., *Access Pennsylvania : a CD-ROM database project*, in : *Library hi Tech*, 5 (1987) 3, p. 81-92.
HARRISON, N. en MURPHY, B., *Multisensory public access catalogs on CD-ROM*, in : *Library Hi Tech*, 5 (1987) 3, p. 77-80.
MATTHEWS, J. R., *Suggested guidelines for screen layouts and design of online catalogs*, in : *Library trends*, Spring 1987, p. 555-570.
MORROW, B., *IMPACT public access Catalog*, in : *CD-ROM Librarian*, 4 (1989) 1, p. 22-26.
NEUBAUER, K. W., *Application of CD-ROM for online public access catalogues*, een rapport verspreid tijdens de „53rd IFLA Council & General Conference“ te Brighton, 16-21 augustus 1987.

- SCHAUB, J. A., *CD-ROM for public access catalogs*, in : *Library Hi tech*, 3 (1985) 3, p. 7-13.
- SYMOENS, M., *Zinvolle zoekmogelijkheden in online publiekscatalogi*, in : *Bibliotheek-kunde*, vol. 43, VVBAD Antwerpen, 1988, 96 p.
- VAN DE SOMPTEL, Herbert, *Off-line consultation of Dobis/Libis databases : the Dobis/Libis CD-ROM*, in : *Dobis/Libis newsletter*, vol. 4, nr. 3, dec. 1986, p. 7-16.
- WATSON, P. D., *CD-ROM catalogs-evaluating LePac and looking ahead*, in : *Online*, 11 (1987) 5, p. 74-80.
- WATSON, P. D. en GOLDEN, G. A., *Distributing an online catalog on CD-ROM : the University of Illinois experience*, in : *Online*, 11 (1987) 2, p. 65-74.

Conspectus *

Dirk VAN BOXEM °

1. WOORD VOORAF

In dit artikel stellen wij *Conspectus* voor, een uit Amerika afkomstig systeem om de kwaliteit van bibliotheekcollecties te meten. We situeren het ontstaan van *Conspectus* en leggen dan uit hoe het systeem werkt. Na een bespreking van de praktische en fundamentele bezwaren overschouwen we de verspreiding van *Conspectus*, waarbij het gebruik in Schotland gedetailleerder onder de loep wordt genomen. Tenslotte evalueren we kort de toepassingsmogelijkheden in Vlaanderen.

Deze bijdrage pretendeert niet exhaustief te zijn. Het ligt enkel in onze bedoeling om aan de lezer een overzicht te geven van een fenomeen dat sedert de jaren tachtig in de internationale bibliotheekwereld een belangrijke rol speelt.

2. MOTIVATIE

Al lang ziet men in de bibliotheekwereld op diverse vlakken het nut in van coördinatie en samenwerking. Alleen blijft het meestal bij principiële beslissingen die niet worden geconcretiseerd. Wellicht niet zo verwonderlijk, want de meeste bibliotheken staan op hun onafhankelijkheid. Bovendien is een praktische vertaling van principiële samenwerking ingewikkelder dan het zetten van een handtekening.

In de Verenigde Staten voelt men reeds lang de noodzaak tot samenwerking. Uitgangspunt hierbij is dat geen enkele bibliotheek, hoe groot of rijk ook, in staat is om alle gepubliceerde werken aan te schaffen. Er moet met andere woorden steeds een keuze worden gemaakt. Die selecties vertalen zich in het beste geval in een aanschafbeleid dat door de bibliotheek wordt geformuleerd.

Wanneer elke bibliotheek onafhankelijk een aanschafbeleid bepaalt, ontstaat er een duplicatie van het aanbod waarbij kleine bibliotheken

* Het artikel resulteert uit een practicum binnen de cursus „Documentaire verwerving en ontsluiting“ (Prof. Dr. W. Vanderpijpen) van de Speciale Licentie Documentatie- en Bibliotheekwetenschap (UIA).

° Zendelingstraat 14, 2140 Borgerhout.